

Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΧΡΙΔΩΝ

Η Ἀρχιεπισκοπὴ πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας ἰδρύθη, ὡς γνωστόν, διὰ τοῦ σιγιλλίου τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου Β' τοῦ ἔτους 1018¹. Μετὰ μακρὸν βίον ἐπτὰ καὶ ἡμίσεος αἰώνων, ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ περιέπεσεν εἰς πνευματικὴν καὶ οἰκονομικὴν παρακμὴν τοιαύτης ἐκτάσεως, ὥστε νὰ ἐπιφέρῃ τὴν κατάργησιν ταύτης τὸ ἔτος 1767 καὶ τὴν ὑπαγωγὴν τῶν ὑπὸ αὐτήν μητροπόλεων καὶ ἐπισκοπῶν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Τελευταῖος ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν ὑπῆρξε κάποιος Ἀρσένιος, ἀμέσως γνωστὸς εἰς ἡμᾶς σχεδὸν μόνον ἐκ δύο ἐγγράφων παραιτήσεώς του, πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου καὶ δεύτερον ἐκ τοῦ θρόνου τῆς μητροπόλεως Πελαγονίας. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἔχουν ἐπανειλημμένως δημοσιεύθη, μετὰ λαθῶν ὅμως καὶ παραλείψεων, ἄνευ δὲ οἰωνδήποτε παλαιογραφικῶν ἢ ἄλλων σχολίων.

Τὰ περὶ τοῦ Ἀρσενίου βιογραφικὰ δεδομένα εἶναι πενιχρότατα. Οὗτος φέρεται ἐκλεγεὶς ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν τὸ 1763² ἀπὸ μητροπολίτης Πελαγονίας, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ παραιτηθῇ τῆς προεδρίας τῆς μητροπόλεως ταύτης. Ἡ σφραγὶς τοῦ Ἀρσενίου ως ἀρχιεπισκόπου Ἀχριδῶν κατεσκευάσθη τὸν Φεβρουάριον τοῦ ἔτους 1764. Ἰσως πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι οὗτος ἀνέλαβε τὰ καθήκοντα τοῦ ἀρχιεπισκόπου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1764. Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1765 μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ παρέστη εἰς τὴν συνεδρίαν τῆς πατριαρχικῆς Συνόδου, κατὰ τὴν ὁποίαν καθηρέθη ὁ Κορυτσᾶς Διονύσιος. Τὴν 24ην Νοεμβρίου 1765 ἐπεσκέφθη τὴν μονὴν τοῦ Προδρόμου τῆς Μοσχοπόλεως καὶ κατέβαλε τὸ ποσὸν τῶν 1.200 ἀσπρων διὰ νὰ μνημονεύεται τὸ ὄνομά του εἰς σαρανταλείτουργον³. Ὁ Ἀρσένιος ἦτο ὁ πωσδήποτε Σλάβος τὴν καταγωγὴν. Τὰ ἐκ τῆς ὑπογραφῆς του παλαιογραφικὰ δεδομένα μᾶς δημιουργοῦν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι οὗτος προήρχετο ἐκ μοναχῶν κάποιας μονῆς, ἐντὸς τῆς ὁποίας εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀναγνώσῃ σλαβικὰ χειρόγραφα καὶ εἶχεν ἔξοικειωθῆ πρὸς τὴν ὁρθογραφίαν καὶ τὴν γραφὴν τούτων. Φαί-

1. Βλέπε τὴν νεωτέραν ἔκδοσιν τούτου ἐν *Fontes graeci historiae bulgaricae*, VI, Σόφια ἀ.ξ., σ. 40-44. Πρβλ. I. S negar o v, *Istorija na Ochridskata archiepiskopija* (ot osnovanieto i do zavladavaneto na Balkanskiya poluostrov ot turcite), Σόφια 1924, σ. 52-57.

2. Bλ. S n e g a r o v, *Istorija na Ochridskata archiepiskopija-patriaršija*, σ. 210.

3. Bλ. A.-P. P é c h a y r e, *L’archevêché d’Ochrida de 1394 à 1764*, ἐν «Échos d’Orient», τ. XXXV (1936), σ. 301.

νεται δτι δ 'Αρσένιος δὲν κατήγετο ἐξ Ἀχρίδος¹, οὔτε καὶ εῖχε σχέσεις μετὰ τῆς ἐν Μοσχοπόλει καὶ ἄλλαις πόλεσι τῆς Μακεδονίας ἀναπτυσσομένης τὴν ἐποχὴν ἐκείνην Ἑλληνικῆς παιδείας². Οὕτω, ως πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, δὲ τελευταῖος ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν ἐμφανίζεται ἐντελῶς ἀκατάρτιστος. 'Ο 'Αρσένιος εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῶν Ἀχριδῶν διεδέχθη τὸν "Ἐλληνα ἀρχιεπίσκοπον 'Ανανίαν, ὅστις προήρχετο ἐκ μεγάλων πρωτοσυγκέλλων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Φαίνεται παράδοξον ὅτι μετὰ ἀπὸ μακροτάτην παράδοσιν Ἑλλήνων ἀρχιεπισκόπων Ἀχριδῶν ἐξελέγη Βούλγαρος ἡ Σέρβος, ὅστις μάλιστα ἥγνόει καὶ στοιχειωδῶς τὴν ἐπίσημον γλῶσσαν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. "Οτι δ 'Αρσένιος ὑπῆρξεν ἀσήμαντος ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν, οὐδεμίᾳ δύναται νὰ ἐγερθῇ ἀμφιβολία³. Προφανῶς ἡ ἐκλογὴ του ως ἀρχιεπισκόπου ὑπηγορεύθη ἐκ τῶν πραγμάτων· ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ εἶχεν ἥδη περιέσει εἰς πολλὰ καὶ δυσβάστακτα χρέη, ώς καὶ ὁ ἴδιος ὅμολογεῖ,

1. Εἰς τὴν Ἀχρίδα ὑπῆρχε παλαιὰ παράδοσις Ἐλληνομαθείας μεταξὺ τῶν ἔστω καὶ στοιχειωδῶς τυχόντων παιδείας. Πρὸ τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰώνος, δηλαδὴ πολὺ πρὸ τῆς συμπληρώσεως ἐκατονταετίας ἀπὸ τῆς καταργήσεως τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, δὲν εὑρίσκετο ἐν Ἀχρίδι ἄνθρωπος γνωρίζων σλαβικὴν ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν, ἐνῷ ἀντιθέτως πλεῖστοι ὅσοι ἦσαν ἐξησκημένοι εἰς τὴν εὐχερῆ ἀνάγνωσιν τῆς γραφῆς τῶν βυζαντινῶν Ἐλληνικῶν χειρογράφων. Περὶ τούτων μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ρώσος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Kazan V. I. Grigorovič (1815-1876), ὅστις κατὰ τὰ ἔτη 1844-1845 περιηγήθη τὴν Μακεδονίαν καὶ μετ' ἐκπλήξεως διεπίστωσε ταῦτα ἐν Ἀχρίδι. 'Ο ἴδιος λέγει ἐπὶ λέξει «Εἰς τὴν Ἀχρίδα δὲν εὑρον οὔτε ἔνα ἄνθρωπον, δόποιος θὰ ἡδύνατο νὰ ἀναγνώσῃ καὶ τὴν πλέον ἀπλῆν σλαβικὴν γραφήν. Ἀντιθέτως εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἐλληνικῆς τῶν ἀρχαίων χειρογράφων, ήτις, ώς γνωστόν, ἔχει ἀρκούντως δύσκολον γραφήν, πολλοὶ ἦσαν λίαν ἐξησκημένοι». Βλέπε τὸ ημερολόγιον τοῦ Grigorovič, δημοσιευθὲν ὑπὸ I. D. Šišmanova, Studii iz oblastta na bālgarskoto vāzrāzdane. V. I. Grigorovič, negovato pātešestvie v Evropejska Turcija (1844-1845) i negovite otnošenija kām bālgarite, ἐν «Sbornik na Bālgarskata Akademija na Naukite», Kniga VI, Klon istorikofilologičen i filosofsko-obštěstven, τ. 4 (1916), σ. 61-62.

2. Βλέπε Εὐλ. Κουριλά, 'Η Μοσχόπολις καὶ ἡ νέα Ἀκαδημία αὐτῆς· ἡ καταγωγὴ τῶν Κουτσοβλάχων καὶ ἡ ἐγγραμμάτισις τῆς γλώσσης αὐτῶν, ἐν «Θεολογίᾳ», τ. IB' (1934), σ. 69-84, 149-161, 314-335, 'Αντ. Σιγάλα, 'Απὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν Ἐλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Μακεδονίας. Α'. 'Αρχεῖα καὶ βιβλιοθήκαι τῆς δυτικῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1939, καὶ 'Απ. Βακαλόπουλος, 'Ιστορία τῆς Μακεδονίας, 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 330-348.

3. Εἰς σημείωμα τοῦ κώδικος τῆς μητροπόλεως Σισανίου γίνεται λόγος περὶ τῆς καταργήσεως τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν, τὸ δὲ δόνομα τοῦ Ἀρσενίου ως τελευταίου ἀρχιεπισκόπου μνημονεύεται ἐντελῶς ἐν παρόδῳ... ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ παναγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινούπολεως κυρίου Σαμουῆλ καὶ κυνήσαντες ἀγωγὴν ὥμοιθυμαδὸν (οἱ ἀρχιερεῖς τοῦ κλίματος Ἀχριδῶν), μετέθεσαν τὸν ὑποκειμένον ἐξ ἀρχῆς τῷ τῆς Ἀχρίδος κλήματι, ἐνώσαντες ἀτονός τῷ οἰκουμενικῷ θρόνῳ τῆς Κωνσταντινούπολεως, καὶ ἀπεβλήθη ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρίδος, δητος τότε ἀρχιεπισκόπου ταύτης 'Αρσενίου τοῦ καὶ προέδρου Πελαγονίας. H. Gehler, Der Patriarchat von Achrida. Geschichte und Urkunden, Λειψία 1902, σ. 125.

καὶ οἱ μητροπολῖται ἐσκέφθησαν μετὰ τὸν Ἀνανίαν νὰ ἐκλέξουν τὸν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1761 μητροπολίτην Πελαγονίας¹ Ἀρσένιον, μὴ ἔχοντες οἱ ἴδιοι προσωπικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὸν δεινῶς χειμαζόμενον οἰκονομικῶς θρόνον. Τοιουτορόπως ἀρχιεπίσκοπος ἐξελέγη ὁ Ἀρσένιος, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὅποίου τὸ χρέος τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, ὅχι μόνον δὲν ἡλαττώθη, ἀλλ’ ἀντιθέτως ἡνέήθη μεγάλως.

“Οταν ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς Ἀρχιεπικοπῆς ἔφθασε πρὸ ἀδιεξόδου, ὁ Ἀρσένιος μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του, ἥτις συνῳδεύετο καὶ ὑπὸ συνυποσχετικοῦ ἔγγραφου τῶν ὑπ’ αὐτὸν μητροπολιτῶν, δτὶ ἀπεδέχοντο καὶ συνέστεργον τὴν κατάργησιν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς². Τὸ γράμμα τῆς παραιτήσεως τοῦ Ἀρσενίου φέρει ἡμερομηνίαν 16ης Ἰανουαρίου 1767. Ο Ἄ. Κομνηνὸς-Ὑψηλάντης, ὅστις παρηκολούθει ἐκ τοῦ σύνεγγυς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, λέγει ὅτι «ἐπεκυρώθη, κατὰ τὴν αἴτησιν ἐκείνων (δηλ. τῶν ἀρχιερέων Ἀχριδῶν καὶ Πεκίου) μὲ χάττι-σερίφι τὸ νὰ προστεθοῦν οἱ θρόνοι ἐκεῖνοι τῷ οἰκουμενικῷ θρόνῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἐγένετο εὐτυχῶς τῇ ιε’ τοῦ Ἰανουαρίου μὲ πολλὴν δόξαν καὶ κέρδος τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, καὶ μὲ τὸ ἀσφαλὲς καὶ ἀζημίωτον τῶν ἐν τοῖς δύο αὐτοῖς κλίμασι μητροπολιτῶν τε καὶ ἐπισκόπων»³. “Αν ἡ ὑπὸ Κομνηνοῦ-Ὑψηλάντου διδομένη ἡμερομηνία εἶναι ἡ ἀληθής, τότε πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι τὸ γράμμα τῆς παραιτήσεως τοῦ Ἀρσενίου ἦλθε post factum νὰ κατοχυρώσῃ ὅτι εἶχε προφορικῶς συμφωνηθῆ νὰ συντελεσθῇ «καὶ μὲ τὸ ἀσφαλὲς καὶ ἀζημίωτον» μάλιστα τῶν ἵεραρχῶν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν. Ἡ Θλιβερὰ οἰκονομικὴ κατάστασις, εἰς τὴν ὅποιαν εἶχε περιπέσει ἡ Ἀρχιεπισκοπή, μαρτυρεῖται καὶ ἐκ γράμματος ὑπογραφομένου ὑπὸ τοῦ Ἀρσενίου καὶ τῶν ὑπ’ αὐτὸν μητροπολιτῶν τοῦ κλίματος τῆς Ἀχρίδος καὶ σταλέντος τὴν 12ην Φεβρουαρίου 1767 πρὸς τὸν μητροπολίτην Βελεγράδων Ἰωάσαφ, παρὰ τοῦ ὅποίου οὗτοι ἐζήτουν δάνειον διὰ τὴν ἐξόφλησιν τῶν χρεῶν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς⁴.

1. Ὁ Ἀρσένιος φαίνεται ὅτι διεδέχθη εἰς τὸν θρόνον τῆς Πελαγονίας τὸν μητροπολίτην Ἰωσήφ, ὅστις ἀπὸ μητροπολίτης τῆς μητροπόλεως ταύτης ἐξελέγη ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν (1746) καὶ, παραιτηθεὶς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον, ἐπανῆλθεν ὡς πρόεδρος Πελαγονίας. Βλ. *S n e g a r o v*, *Istorija na Ochridskata archiepiskopija-patriaršija*, σ. 241.

2. Κ. Δελικάνη, *Πατριαρχικῶν ἔγγραφων τόμος τρίτος*, ἥτοι τὰ ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχειοφυλακίου σφόδρευτα ἐπίσημα ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς Ἑκκλησίας Ρωσίας, Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, Σερβίας, Ἀχριδῶν καὶ Πεκίου, 1564-1863, οἵς προστίθεται ίστορικὴ μελέτη περὶ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1905, σ. 893.

3. Ά. Κομνηνός-Ὑψηλάντης, *Τὰ μετὰ τὴν "Ἀλωσιν" (1453-1789)*, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870, σ. 410.

4. ...καὶ πασχίζοντες διὰ νὰ ἐλευθερωθῆμεν καὶ ἀρχήτερα κυνηγῶντες μας οἱ χρεωφυλέται, ἡκολούθησαν ἔξοδα βαρέα, καὶ πρὸ τούτων ἥτον καὶ ἀλλαὶ ὅμολογίαι τοῦ *Ma-*

Παραιτηθείς τὸν θρόνον τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ὁ Ἀρσένιος παρέμεινε μητροπολίτης Πελαγονίας μέχρι τῆς 24ης Ιουνίου 1767, δύποτε παρητήθη καὶ τὸν θρόνον τοῦτον. Περὶ τῆς περαιτέρω τύχης του οὐδὲν τὸ βέβαιον εἶναι γνωστόν. Τὸ λογικώτερον εἶναι νὰ σκεφθῶμεν διὰ ὃ Ἀρσένιος παρέμεινε σχολάζων ἐν Ἀχρίδι ἢ διὰ ἀπεσύρθη εἰς τινὰ μονὴν τῶν αὐτόθι περιοχῶν διὰ νὰ ἐφησυχάσῃ. Οὕτω τὰ ἔχνη του χάνονται εἰς τὸ σκότος. Παρὰ ταῦτα εἰς τοὺς βουλγαρικοὺς κύκλους τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐδημιουργήθησαν δύο παραδόσεις περὶ τὸ τέλους τοῦ Ἀρσενίου. Ἡ πρώτη ἐξ αὐτῶν θέλει τὸν Ἀρσένιον ἀποθανόντα ἔγκλειστον ἐν Κωνσταντινουπόλει¹, ἡ δὲ ἑτέρα θανόντα ἐν Ἀγίῳ Όρει, ὅπου ἐσχόλαζεν ἐν τῇ μονῇ Ζωγράφου². Ὁ ἐξ Ἀχρίδος ποιητὴς Γρηγόριος Σταυρίδης-Πārlīčev (1830-1893) ἀφιέρωσε καὶ ποίημα ἐκ 18 στροφῶν εἰς τὸν Ἀρσένιον, ἔνθα ἐξιστορεῖται διὰ οὗτος ἐξηναγκάσθη εἰς παραίτησιν³. Ὁ Ἀρσένιος εἰς τὸ γράμμα τῆς παραιτήσεώς του λέγει διὰ αὐτῆς εἶναι «οἰκειοθελῆς καὶ ἀβίαστος». Νομίζομεν διὰ αἱ εἰδῆσεις περὶ τῶν οἰκονομικῶν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδων κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς καταργήσεώς της καὶ αἱ σχετικαὶ ἐπίσης πληροφορίαι τοῦ Κομνηνοῦ-Τζηλάντου εἶναι ἀρκεταὶ διὰ νὰ τοποθετήσουν τὸ δόλον θέμα ἐπὶ βάσεως, ἥτις θὰ ἀπέκλειε τὴν θεώρησιν τούτου ὑπὸ τὸ πρίσμα ἐθνικιστικῶν κριτηρίων ἡ τάσεων ἐπιβολῆς κυριαρχίας τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως⁴. Ἡ

καριωτάτου καὶ ἐφ' ἡμῶν ὑπογεγραμμένα μὲ ἐγγύήσιν καὶ ζητοῦντες ἡμᾶς τὸ νὰ σηκώσωμεν αὐτάς τὰς ὁμολογίας τοῦ Μακαριωτάτου μὲ εἰδικήν μας μαρτυρίαν. Ἀ. Ἀλεξ. ούδη, Σύντομος ιστορικὴ περιγραφὴ τῆς ιερᾶς μητροπόλεως Βελεγράδων καὶ τῆς ὑπὸ τὴν πνευματικὴν αὐτῆς δικαιοδοσίαν ὑπαγομένης χώρας, Ἐν Κερκύρᾳ 1868, σ. 104.

1. Βλ. S n e g a r o v, Istorija na Ochridskata archiepiskopija-patriaršija, σ. 516-518.

2. Βλ. V. I. Grigorovič, Očerk putešestvija po Evropejskoj Turcii, s kartouju okrestnostej Ochridskago i Prespanskago ozer, Móscha 1877², σ. 103-104. Ἐν τοσούτῳ εἰς τὸ ἔργον τοῦ D. Bo l u t o v, τὸ ὄποιον οὗτος ἐδημοσίευσε τὸ 1943 περὶ τῆς Μονῆς Ζωγράφου ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον D. Z o g r a f s k i (Sveta gora-Zograf v minaloto i dnes, Σόφια 1943), οὐδὲν λέγεται σχετικῶς. Ωσαύτως τίποτε περὶ Ἀρσενίου, ὡς διαμείναντος εἰς τὴν μονὴν Ζωγράφου, δὲν λέγεται καὶ εἰς τὴν νεωτέραν ἔκδοσιν τοῦ αὐτοῦ ἔργου, ὑπὸ τὸ πραγματικὸν ὄνομα τοῦ συγγραφέως τὴν φορὰν αὐτὴν καὶ τίτλον Bālgarski istoričeski pametnici na Aton, Σόφια 1961.

3. Βλέπε δημοσίευσιν τούτου ὑπὸ M. Arnaudov, Grigor Pārlīčev. Charakteristika i beležki, Σόφια 1968, σ. 157-158. Εἰς τὸ ποίημα τοῦτο εἶναι διάχυτος ὁ βουλγαρικὸς ἀνθελληνικὸς φανατισμὸς τοῦ 19ου αἰῶνος, εἶναι δὲ φανερὸν διὰ πηγὴ τῆς εἰδήσεως ταύτης εἶναι ἡ φαντασία τοῦ ποιητοῦ, ἐπιθυμοῦντος νὰ ἐνισχύσῃ τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Βουλγάρων. Ἀλλωστε καὶ ὁ S n e g a r o v, Istorija na Ochridskata archiepiskopija-patriaršija, σ. 517, πιστεύει διὰ πλησιέστερον πρὸς τὴν πραγματικότητα εὑρίσκεται ἡ παράδοσις διὰ ὃ Ἀρσένιος ἀπέθανεν ἐν Ἀγίῳ Όρει, ἐνθα εἶχεν ἀποσυρθῆ.

4. Πρβλ. καὶ Th. H. P a p a d o p ou l l o s, Studies and documents relating to the History of the Greek Church and people under Turkish domination, Βρυξέλλαι 1952 (=Bibliotheca graeca aevi posterioris I), σ. 90-92, ἰδιαιτέρως δὲ τὴν ὑποσ. 2 τῆς σελίδος 91.

βουλγαρική ἱστοριογραφία μέχρι στιγμῆς ἀκολουθεῖ τὴν τελευταίαν ταύτην γραμμήν, ἡτις ἐδημιουργήθη ἀπό τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος¹.

Ἡ πρώτη σοβαρὰ ἀντίδρασις κατὰ τῆς καταργήσεως τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς προήλθεν ἐκ μέρους τοῦ ἐξ Ἀχρίδος καταγομένου διαπρεποῦς Ἐλληνος φιλολόγου Μαργαρίτου Γ. Δήμιτσα, ὅτις τὸ 1859 ἐδημοσίευσε βιβλίον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἔξητάζετο τὸ δόλον θέμα². Σκοπὸς τοῦ δημοσιεύματος τοῦ Δήμιτσα ἦτο νὰ δημιουργήσῃ κίνησιν διὰ τὴν ἐπανασύστασιν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Ὁ νεαρὸς τότε φιλόλογος Δήμιτσας ἐπίστευεν ὅτι τὰ δόφελή ἐκ τῆς ἐπανασυστάσεως τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν θὰ ἥσαν δύο, πρῶτον μὲν ἡ χριστιανικὴ κατήχησις καὶ διαφώτισις τοῦ λαοῦ, «δεύτερον δὲ ἡ διάδοσις τῆς παιδείας εἰς πάσας τὰς τάξεις καὶ ἐξάπλωσις τοῦ Ἐλληνισμοῦ καὶ ἐφ' ὅλων τῶν ἄλλων στοιχείων τῶν μετὰ τοῦ Ἐλληνισμοῦ συμβιούντων· διότι καὶ ἐκ τῆς ἐλλείψεως ταύτης οὐχ ἥττον ὠφελούμενοι οἱ τῆς Ἀρκτου Ἀπόστολοι (ἐννοεῖ τοὺς Ρώσους πανσλαβιστὰς) ὑπὸ μυρίας μορφάς καὶ προσχήματα ἀδιαλείπτως οὐκ δλίγα ἀπάγουσι πρόβατα πρὸς τὸν ἑαυτῶν σκοπὸν καὶ βλάβην τοῦ Ἐλληνισμοῦ»³. Ὁ ἀφελῶς ἐνθουσιῶν Δήμιτσας δὲν κατηνόει ὅτι τὸ ὑπ' αὐτοῦ ριφθὲν σύνθημα θὰ ἐγίνετο ὅπλον εἰς χεῖρας τῶν Βουλγάρων, οἵτινες δῆμος εἶχον ἀντιθέτους πρὸς ἐκεῖνον σκοπούς. Ἀντιδρῶντες οἱ βουλγαρικοὶ κύκλοι εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἀποστολὴν κατὰ τὸ 1861 τοῦ Μελετίου ὡς μητροπολίτου Πρεσπῶν καὶ Ἀχριδῶν⁴, συνέταξαν ἔγγραφον πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον ἐν τῷ ὁποίῳ ἔλεγον ὅτι «ὅλοκληρον τὸ βουλγαρικὸν ἔθνος μας ... ἐξήτησε τὴν ἐπικύρωσιν τῆς ἐγκαθιδρίσεως τῆς αὐτοκεφάλου Ἀρχιεπισκοπῆς τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας ... τὴν ὁποίαν ἀδίκως καὶ παρανόμως ἐσφετερίσθη αὐτὸς ὁ γραικικὸς κλῆρος»⁵. Ἡδη τὸ θέμα τῆς καταργηθείσης Ἀρχιεπισκοπῆς εἶχε καταστῆ ἀντικείμενον ἐθνικιστικῆς προπαγάνδας.

Εἰς τὸ γράμμα τοῦ ὁ Ἀρσένιος ἔλεγεν ὅτι ἡ παραίτησίς του ὥφειλε «κα-

1. Πρὸς τὰς ἀπόψεις τῶν Βουλγάρων ἱστορικῶν συγκλίνουν καὶ αἱ τοῦ Σέρβου D. j. Stijepović, Istorija srpske pravoslavne crkve. I. knjiga: Od pokrštavanja Srba do kraja XVIII veka, Монахов 1962, σ. 452-484.

2. M. Г. Димитров, Търпението на българите във Влашко и Македония, 1859, с. 1+108.

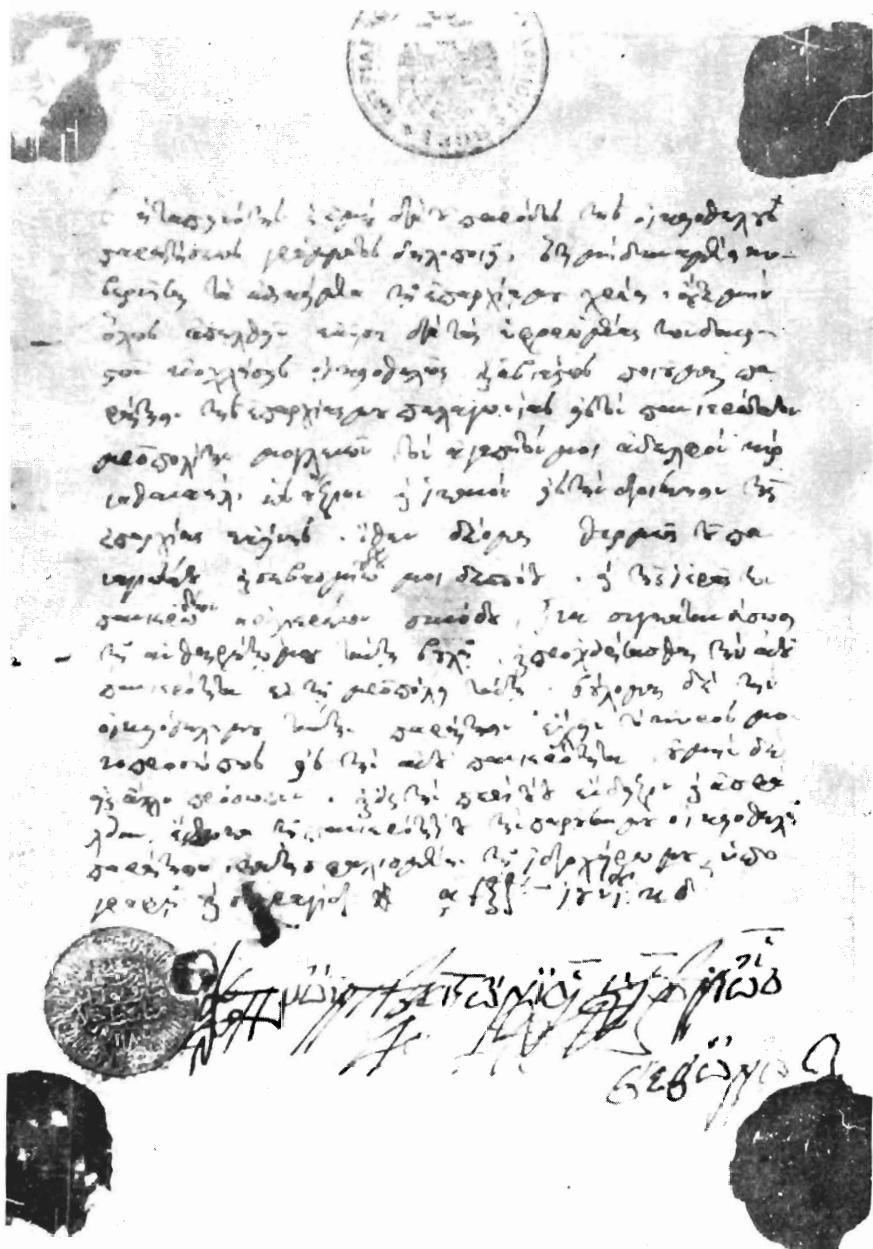
3. Τὰ περὶ τῆς αὐτοκεφάλου Ἀρχιεπισκοπῆς, σ. 98. Οἱ πρωτεργάται τοῦ βουλγαρικοῦ ἔθνικοῦ κινήματος ἐν Μακεδονίᾳ εἶχον στραφῆ ἐναντίον τοῦ Δήμιτσα ἔνεκα τῶν ἐκδηλώσεών του αὐτῶν καὶ ἐχαρακτήριζαν αὐτὸν ὡς ἐχθρὸν τοῦ βουλγαρισμοῦ. Βλέπε τὰς περὶ τούτου λίαν διαφωτιστικὰς πληροφορίας ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ N. Тражков, Bratja Miladinovi. Prepiska, Сóфия 1964, σ. 28, 39, 83, 92, 93.

4. B. Plovdivski Kiril, Natanail mitropolit ochridski i plovdivski (1820-1906), Сóфия 1952, σ. 277-278.

5. G. Elzer, Der Patriarchat von Achrida, σ. 167-168.

Efig. 1. Παράτημα Αχιλλού Ασσερίου

Eἰκ. 2. Παραίτησις τοῦ Πελαγονίας Ἀρσενίου ὑπὲρ τοῦ Μογλενῶν Ναθαναῆλ

ταστρωθῆναι καὶ ἐν τῷ ἵερῳ κώδικι τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ώς καὶ τοῦ μακαριωτάτου Ἱεροσολύμων κυρίου Παρθενίου». Ὁ Παρθένιος εἶχεν ἑκλεγῆ πατριάρχης Ἱεροσολύμων τὸ 1737 καὶ διέμενεν ἐν Κωνσταντινούπόλει¹. Ὁ Ἀρσένιος ἔζήτησεν, ὅπως λάβῃ γνῶσιν τῆς παραιτήσεώς του καὶ ὁ Παρθένιος. Τοιουτοτρόπως οὗτος ἐσυνέχιζε τὴν ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος δημιουργηθεῖσαν παράδοσιν, καθ' ἣν οἱ προκαθήμενοι τῶν αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν διετήρουν ἴδιας σχέσεις μετὰ τῶν πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων, οἵτινες ἐπενέβαινον εἰς τὰ τῶν ἐν λόγῳ Ἐκκλησιῶν, παραβλέποντες ἐνίστε τὰς κανονικὰς δικαιοδοσίας τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως². Ὁ Παρθένιος συνήθως φέρεται θανὼν τὸ 1766³, τὸ γράμμα ὅμως τοῦ Ἀρσενίου ἔρχεται εἰς ἐπίρρωσιν τῆς μαρτυρίας τοῦ Κομνηνοῦ· Υψηλάντου, ὅστις εἶχεν ἴδιαιτέρας σχέσεις μετὰ τοῦ Παρθενίου, ὅτι οὗτος ἀπέθανεν ὅχι τὸ 1766, ἀλλὰ τὸ 1767⁴.

Ἐκ τῆς πρὸς τὸν μητροπολίτην Βελεγράδων Ἰωάσαφ ἐπιστολῆς τοῦ Ἀρσενίου καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχιερέων τοῦ κλίματος Ἀχριδῶν, τῆς σταλείσης τὴν 12ην Φεβρουαρίου 1767, ἐπληροφορούμεθα ὅτι ὁ τελευταῖος προκαθήμενος τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ταύτης εἶχε συνάψει προσωπικὰ χρέη, τὰ ὅποια μεγάλως τὸν ἐβάρυναν⁵. Τὸ ἔγγραφον τῆς παραιτήσεως τοῦ Ἀρσενίου καὶ ἐκ τῆς μητροπόλεως Πελαγονίας ἔρχεται νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν ὕπαρξιν τῶν χρεῶν αὐτῶν. Ὁ Ἀρσένιος, ὅχι μόνον δὲν ἤδυνατο πλέον νὰ κυβερνήσῃ τὴν

1. Περὶ τοῦ Παρθενίου βλ. Χρ. Παπαδόπουλος οὐ, Ἰστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, Ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ Ἀλεξανδρείᾳ 1910, σ. 627-628, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Ἐπίσης βλέπε συμπληρωματικὰς περὶ Παρθενίου πληροφορίας παρὰ Μ. Μανούσα καὶ α., Ἄνεκδοτα πατριαρχικὰ γράμματα (1574-1806) πρὸς τοὺς ἐν Βενετίᾳ μητροπολίτας Φιλαδελφείας καὶ τὴν Ὀρθόδοξον Ἑλληνικὴν Ἀδελφότητα (=Βιβλιοθήκη Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν, ἀρ. 3), Βενετία 1968, σ. 87-94.

2. Βλ. π.χ. Χρ. Παπαδόπουλος οὐ, Οἱ πατριάρχαι Ἱεροσολύμων καὶ ἡ Σερβικὴ Ἐκκλησία ἐν ἀρχῇ τοῦ ιη' αἰῶνος, ἐν «Νέα Σιών», τ. ΙΖ' (1922), σ. 318-325. Πρβλ. Ἰ. Χ. Ταρνανίδης οὐ, Τὰ προβλήματα τῆς μητροπόλεως Καρλοβικίων κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα καὶ ὁ Jovan Rajić (1726-1801), Θεσσαλονίκη 1972, σ. 37-39.

3. Βλ. Χρ. Παπαδόπουλος οὐ, Ἰστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, σ. 797. Πρβλ. Β. Στεφανίδης οὐ, Ἐκκλησιαστικὴ ἴστορια, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον, Ἀθῆναι 1948, σ. 742.

4. Τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν, σ. 410. Ὁ Κομνηνὸς-Υψηλάντης ἀναφέρει τὸν θάνατον τοῦ Παρθενίου μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος, τὴν 15ην Ιανουαρίου 1767, καὶ πρὸ τῆς διαδοχῆς ἐν Μολδαβίᾳ τοῦ ἡγεμόνος Γρ. Γκίκα ύπὸ τοῦ Γρ. Καλλιμάχη. Γνωστοῦ δοντος ὅτι ἡ ἀλλαγὴ τῶν ἡγεμόνων ἔγινε τὴν 3ην Φεβρουαρίου 1767 (Βλ. N. Jorga, Histoire des Roumains et de leur civilisation, Παρίσιοι 1920, ἐν παραπτήματι σ. VIII), πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Παρθένιος ἀπέθανε κατὰ τὸ δεύτερον δεκαπενθήμερον τοῦ Ιανουαρίου 1767.

5. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Ἀ. Αλεξόδη, Σύντομος ἴστορικη περιγραφή, σ. 104-105.

μητρόπολιν Πελαγονίας, ἀλλ’ ἐπὶ πλέον ἐφοβεῖτο καὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἔδραν του διὰ τὰς ὑφορωμένας τῶν δικαστῶν ἐνοχλήσεις. Φαίνεται ὅτι ὁ Ἀρσένιος εἶχεν ἔλθει εἰς συνεννοήσεις μετὰ τοῦ Μογλενῶν Ναθαναῆλ, ὅστις προφανῶς ἐδήλωσε δυνατότητα τακτοποιήσεως τῶν χρεῶν ἐκείνου, ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς παραιτήσεως τοῦ Ἀρσενίου ἐκ τῆς μητροπόλεως Πελαγονίας. Αἱ συναλλαγαὶ τοῦ εἰδους τούτου, καίτοι σαφῶς ἀντίθετοι πρὸς τοὺς Ἱεροὺς κανόνας τῆς Ἐκκλησίας, ἀπετέλουν σύνηθές τι κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν. Οὕτω ὁ Πελαγονίας ἔζητε, ὅπως ἡ παραίτησίς του ἔχῃ τὸ κῦρος μονοποσάπως εἰς τὴν αὐτοῦ πανιερότητα, οὐδὲ μὴν δὲ εἰς ἄλλο πρόσωπον. Ἐνδιαφέρουσα τυγχάνει καὶ ἡ πρόσθετος δήλωσις τοῦ Ἀρσενίου· καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν ἔδωκα τῇ πανιερότητί του τὴν παροῦσαν μονοποσάπως εἰς τὴν παραίτησιν. Διθέντος ὅτι ὁ Ἀρσένιος δὲν ἡδύνατο νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἔδραν τῆς μητροπόλεως του ἐνόσφι τὰ χρέη δὲν εἶχον εἰσέτι τακτοποιηθῆ, δημιουργεῖται κατ’ ἀρχὴν ἡ ὑπόνοια ὅτι μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς παραίτησίν του παρέμεινεν ἐν Κωνσταντινούπολει, ὅπου εἶχε μεταβῆ μετὰ τῶν ἄλλων ἀρχιερέων¹, ἡ ἀλλοῦ που ἐντὸς τῶν ὄριων τῆς τέως Ἀρχιεπισκοπῆς ἡ καὶ ἐν Ἀγίῳ Ὁρει καὶ ὅτι ἐνεχείρισεν εἰς τὸν Ναθαναῆλ τὴν παραίτησιν, ὅστις καὶ τὴν κατέθεσεν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον. Τὸ ἐνδεχόμενον τοῦτο φαίνεται εἰς ἡμᾶς καὶ τὸ δλιγώτερον πιθανόν. Ὁ Ἀρσένιος ὑπέβαλε τὴν ἐκ τῆς μητροπόλεως Πελαγονίας παραίτησίν του εὑρισκόμενος ἐν Κωνσταντινούπολει, προφανῶς δὲ παρέτεινε τὴν αὐτόθι παραμονήν του μέχρι τοῦ Ἰουνίου 1767. Ἡ διαδοχὴ τοῦ Ἀρσενίου εἰς τὴν μητρόπολιν Πελαγονίας ἐγένετο προφανῶς τῇ συγκατανεύσει τοῦ Πατριαρχείου καὶ ἡ πρὸ ἡμῶν παραίτησις αὕτη δὲν ἦτο παρὰ τὸ τέλος μιᾶς μακρᾶς σειρᾶς διαπραγματεύσεων μεταξὺ Ἀρσενίου, Ναθαναῆλ καὶ Πατριαρχείου. Ἀπόδειξις τούτου ἄλλωστε εἶναι ὅτι τὸ Πατριαρχεῖον ἀπεδέχθη τὴν λύσιν ταύτην καὶ ἐξέλεξε τελικῶς τὸν Ναθαναῆλ μητροπολίτην Πελαγονίας². Τὸ γεγονός ὅτι ἡ παραίτησις τοῦ Ἀρσενίου ἦτο πλήρως συμπεφωνημένη μετὰ τοῦ Ναθαναῆλ καὶ ὅτι εἶχε δοθῆ ἡ προφορικὴ ἐπιδοκιμασία τοῦ Πατριαρχείου, βεβαιοῦται καὶ ἐκ τῆς ὑπογραφῆς δι πρώην Πελαγονίας. Εἰς ἣν περίπτωσιν δὲν εἶχεν ἐκ τῶν προτέρων γίνει δεκτὴ ἡ παραίτησις τοῦ Ἀρσενίου, οὗτος δὲν θὰ ὑπέγραψεν ὡς πρώην, ὅπως δὲν ἔπραξε τοῦτο ὁ τὴν 7ην Φεβρουαρίου 1783 παραιτηθεὶς μητροπολίτης Πελαγονίας Συμεών³.

1. Βλ. Δελικάνη, Πατριαρχικῶν ἐγγράφων τόμος τρίτος, σ. 896.

2. 'Ο Δελικάνης (Πατριαρχικῶν ἐγγράφων τόμος τρίτος, σ. 894) κάτωθεν τοῦ γράμματος τῆς παραιτήσεως τοῦ Ἀρσενίου σημειοῦ: «Διάδοχος αὐτοῦ ἐξελέγη ὁ Μογλενῶν Ναθαναῆλ, κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐκλεγεῖς ὡς τοιοῦτος, ἀντὶ τοῦ καθαιρεθέντος Γερμανοῦ, Μογλενῶν δὲ ὁ Γεδεών», παραπέμπει δὲ εἰς ἔγγραφα τοῦ κώδ. ΣΤ' τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχειοφυλακείου. Πρβλ. *S n e g a r o v*, Istorija na Ochridskata archiepiskopija-partriaršija, σ. 236.

3. Βλ. Κώδικα Ζ' Πατριαρχικοῦ Ἀρχειοφυλακείου, σ. 152.

Ο τίτλος πρόεδρος τοῦ Ἀρσενίου εἰς τὴν σφραγῖδα του ώς μητροπολίτου Πελαγονίας, ἐδήλωνε τὴν τέως ἰδιότητα τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Ὁ Ἀρσένιος κανονικῶς ἔπρεπε νὰ φέρῃ τὸν τίτλον πρώην ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν καὶ Πρόεδρος Πελαγονίας, ἀντ' αὐτοῦ δμως χρησιμοποιεῖ ταυτοχρόνως τὸ μητροπολίτης καὶ πρόεδρος, τὰ ὅποια φαίνονται ἀσυμβίβαστα, διότι συνήθως πρόεδρος μιᾶς μητροπόλεως ἥτο ὁ ποιμαίνων ταύτην ἐν ἐνεργείᾳ πατριάρχης ἢ ἀρχιεπίσκοπος ἡ πρώην τοιοῦτος, ὅποτε δμως ὕφειλε συγχρόνως νὰ διατηρῇ καὶ τὸν τίτλον τοῦ πρώην¹.

Μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν ἡ μητρόπολις Πελαγονίας, ὑπαχθεῖσα εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἔλαβε τὴν ιε' θέσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν μητροπόλεων αὐτοῦ, ὁ δὲ μητροπολίτης ταύτης ἔφερε τὸν τίτλον «ὁ Πελαγονίας, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος ἄνω Μακεδονίας»². Ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς παρατήσεως τοῦ Ἀρσενίου ἐκ τοῦ θρόνου Πελαγονίας, ἔξαφανίζονται ὄριστικῶς τὰ ἔχνη τοῦ ἴεράρχου τούτου, ὅστις, οὕτως ἢ ἄλλως, ὑπῆρξεν ἀσήμαντος ἐκκλησιαστικὴ φυσιογνωμία, ὥστε δι' αὐτῆς νὰ ἐπισφραγίσθῃ καταλλήλως ἡ παρακμὴ καὶ τὸ τέλος μιᾶς ἀρχιεπισκοπῆς.

1. ΠΑΡΑΙΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΧΡΙΔΩΝ ΑΡΣΕΝΙΟΥ

16 Ιανουαρίου 1767

Πρωτότυπον: Κῶδιξ ΣΤ' τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχειοφυλακείου Κωνσταντινουπόλεως, σελ. 138. Τὸ γράμμα τῆς παρατήσεως τοῦ Ἀρσενίου, κατατεθὲν εἰς τὴν πατριαρχικὴν γραμματείαν, ἐπεκολλήθη ἐπὶ τοῦ κώδικος δι' ἵσπανικοῦ κηροῦ. Ἐκδίδεται ἐπὶ τῇ βάσει φωτογραφίας ἀποκειμένης εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ Ἱδρύματος Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αίμου. Ἐχει δημοσιευθῆ ὑπὸ 1) Γρηγορίου, ἀρχιγραμματέως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας³ (Γ), 2) Ἀνθίμου Ἀλεξούδη, μητροπολίτου Βελεγράδων⁴ (Α) 3) Κ. Δελικάνη⁵ (Δ) καὶ 4) ὑπὸ τοῦ Βουλγάρου λογίου G. Krăstević⁶, τοῦ

1. Bł. G e l z e r, Der Patriarchat von Achrida, σ. 179-180.

2. Bł. Γ. Α. Ράλλη καὶ M. Ποτλή, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἴερῶν κανόνων, τόμος Ε', Ἀθήνησιν 1855, σ. 515. Πρβλ. G e l z e r, Der Patriarchat, σ. 167.

3. Πραγματεία περὶ τῆς κανονικῆς δικαιοδοσίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου ἐπὶ τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ ὅρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1860, σ. 120-121.

4. Σύντομος ιστορικὴ περιγραφὴ τῆς Ἱερᾶς μητροπόλεως Βελεγράδων, σ. 101.

5. Πατριαρχικῶν ἐγγράφων τόμος τρίτος, σ. 893.

6. Ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ βιβλίον Istoričeski izsledovanija za Ochridskata i Ipekska archiepiskopija. Prevod N. Michajlovskago, Κωνσταντινούπολις 1869, σ. 21-22. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἀποτελεῖ βουλγαρικὴν μετάφρασιν τοῦ ἀρχικῶς εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀνωνύμως δημοσιευθέντος βιβλίου τοῦ G. Krăstević, Τὰ κατὰ τὰς ἀρχιεπισκοπάς Ἀχριδῶν καὶ Πεκίου, Ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τοῦ τυπογραφείου 'ἡ Μακεδονία', 1869. Περὶ ἀμφοτέρων τῶν βι-

όποίου ὅμως τὴν ἔκδοσιν δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ συμβουλευθῶμεν. Περὶ ταύτης γνωρίζομεν ἐκ τῆς ἀκριβοῦς μεταφράσεως εἰς τὴν βουλγαρικήν, τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσεν ὁ I. Snegarov¹. Ἐπειδὴ αἱ ἐκδόσεις τῶν Γρηγορίου, Ἀλεξούδη καὶ Δελικάνη εἶχαν ωρισμένας παραλήψεις, ὁ Snegarov ἐδημοσίευσε τὸ γράμμα τοῦτο ὡς καὶ τὸ ἐπόμενον εἰς βουλγαρικήν μετάφρασιν ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Krăstanov.

Περὶ ληψίς: Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν Ἀρσένιος γράφει πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην, δηλῶν ὅτι, μὴ δυνάμενος νὰ ἀνορθώσῃ τὰ οἰκονομικὰ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς του παραιτεῖται ταύτης. Ἐν τοσούτῳ, τῆς μητροπόλεως Πελαγονίας, τῆς ὁποίας τυγχάνει συγχρόνως μητροπολίτης, δὲν παραιτεῖται ἀλλὰ διατηρεῖ ταύτην.

† Διὰ τῆς παρούσης μου οἰκειοθελοῦς καὶ ἀβιάστον παραιτήσεως, φανερῶς κάτωθεν ὑπογεγραμμένος, δότι διὰ τὸ ἀδυνάτως ἔχειν με οἰκονομῆσαι καὶ³ διορθῶσαι τὰς τῆς ἀρχιεπισκοπῆς τοῦ Ἀχριδῶν χρείας ἀλλεπαλλήλους ἐπισυμβάσας, ἐπὶ τε τῶν πρὸ ἡμῶν καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, λαβάρην μικρὰν λαβόντων τῶν κακοποιῶν, τὸ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ὄνομα⁴ εἰς τὸ κατατρέχειν καὶ ζημιοῦν καὶ βλάπτειν καὶ τὰς ὑποκειμένας τῇ ἀρχῇ⁵ επισκοπῆ⁶ Ἀχριδῶν μητροπόλεις καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ πτωχοὺς φαγίαδες, καὶ διὰ τὸ μὴ ἄλλως ἔχειν ἐλευθερωθῆναι τῶν χειρῶν⁷ αὐτῶν τὸ ἐκεῖσε κλῆμα, καὶ δὸν τὸ χριστιανικὸν γένος, εἰ⁸ μὴ τῇ ἀναιρέσει τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. Λι' αὐτὰ ταῦτα παραιτοῦ⁹ μαὶ ἥδη τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν, οὐ μὴν δὲ καὶ τῆς¹⁰ προτέρας μου ἐπαρχίας Πελαγονί(ας), ἥντινα καὶ ἔχειν ἐφ' ὅρῳ¹¹ ζωῆς μου εἰς ζωτοροφίαν μου καὶ χρείαν τῶν ἀναγκαίων ἐ¹²πλι τοιαύτη συμφωνίᾳ καὶ μετὰ τῶν συναδελφῶν μου ἀγίων ἀρ¹³χιερέων ἐγένετο καὶ ἡ παροῦσα μου οἰκειοθελῆς καὶ ἀβιάστος¹⁴ παραίτησις, ἥτις ὀφείλει καταστρωθῆναι καὶ ἐν τῷ ἴερῷ κώδικι¹⁵ τῆς τοῦ Χ(ριστ)οῦ μεγάλης ἐκκλησί(ας), ὡς καὶ τοῦ μακαριωτάτου Ἰε¹⁶ροσολύμων κνητίου Παρθενίου ::· αφεξ¹⁷ : 'Ιανοναράίον ις':

Τ.Σ. † ὁ Ἀχριδῶν ὁ Ἀρείκηϊδης ἡπῶειχετε

3-4 ἀλλεπαλλήλως ΓΑΔ. 8 χηρῶν Α. 9 κλίμα ΓΑΔ. 12 Πελαγονίας Α: Πελαγονείας Δ. 11-13 οὐ μὴν δὲ... ἀναγκαίων: παραλ. Δ: ἥντινα... ἀναγκαίων: παραλ. ΓΑ. 14 τοιαύτη δὲ ΓΔ. 15 μου: παραλ. ΓΔ. 16 κώδηκι ΑΔ. 17-18 ὡς καὶ... Παρθενίου: παραλ. ΓΑΔ. 'Ιανονάρ. Δ. 'Υπογραφή: 'Ο Ἀχριδῶν Ἀρσένιος ὑπόσχεται ΓΑΔ.

βλίων τούτων βλ. M. Stojanov, Bālgarska vāzroždenska knižnina. Analitičen repertoar na bālgarskite knigi i periodični izdanija, 1806-1878. I, Сóфия 1957, σ. 224, № 4856 καὶ σ. 246, № 5276.

1. Istorija na Ochridskata archiepiskopija-patriaršija, σ. 515.

Τὸ γράμμα δὲν εἶναι ιδιόχειρον τοῦ Ἀρσενίου. Ἡ ὑπογραφὴ τούτου φανερώνει ότι ἡγνόει τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν. Οὗτος δὲν ἔγνώριζε τὰ γράμματα τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου καὶ τὰ συνέχεις μετὰ τῶν σλαβικῶν. Εἰς τὴν λέξιν Ἀχριδῶν τὰ ἐλληνικὰ γράμματα δὲ καὶ ν ἔχουν ἀντικατασταθῆ διὰ τῶν σλαβικῶν δὲ καὶ η. Ἐπίσης μετὰ τὸ τελικὸν η ὑπάρχει τὸ ἄφωνον σλαβικὸν ο, ὅπερ μαρτυρεῖ γνῶσιν τῶν κανόνων τῆς δρθογραφίας τῶν σλαβικῶν καὶ δὴ σερβικῶν χειρογράφων. Εἰς τὸ δηνομα τὸ Ἀρσένιος τὰ ἐλληνικὰ γράμματα σ, ε, ν καὶ ζ ἔχουν ἀντικατασταθῆ διὰ τῶν σλαβικῶν ε, ι, η καὶ ο. Καὶ ἐνταῦθα τηροῦνται βασικῶς οἵ κανόνες τῆς σλαβικῆς δρθογραφίας τοῦ ὀνόματος Ἀρσένιος μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ότι ἀντὶ τοῦ ω ἔπειρε νὰ γραφῇ ο. Ἐδῶ ἔχει παραληφθῆ εἰς τὸ τέλος τὸ σλαβικὸν σίγμα, ἀλλ’ ἐν τοσούτῳ διατηρεῖται τὸ ἄφωνον ο, τοῦ ὁποίου ἡ παρουσία δηλοῖ ότι ἔδει νὰ προηγήται τὸ σίγμα, ὅπερ ἔξεπεσεν. Τὸ σλαβικὸν σύμπλεγμα ει, λείπει μὲν ἐκ τοῦ ὀνόματος Ἀρσένιος, ὑπάρχει δῆμος εἰς τὴν λέξιν «ἡπάτεχετε», πρᾶγμα τὸ δόποιον ἔρχεται καὶ πάλιν νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀρσενίου γνῶσιν τῆς δρθογραφίας τῶν σλαβικῶν χειρογράφων.

Ο Ἀρσένιος, πλὴν τῆς ὑπογραφῆς του, θέτει εἰς τὸ κάτω ἀριστερὰ μέρος τοῦ γράμματος καὶ τὴν προσωπικήν του σφραγίδα. Αὕτη εἶναι στρογγύλη. Εἰς τὸν ἔξω κύκλον φέρει τὴν ἐπιγραφήν: APCENIOC ELEΩI Θ(E)OY AP-ΧΙΕΠΙΚΟΠΟC ΠΡΩΤΗC IOYCTINIANHC KAI ΠΑCHC BOΥΛΓΑ-ΡΙAC. Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ ἔσω κύκλου ὑπάρχει ἐπιγραφὴ τουρκιστί, εἰς δὲ τὸ κάτω μέρος ἡ χρονολογία: ΦΕΥΡΟΥΑΡΙΟΥ ΑΨΞΔ.

2. ΠΑΡΑΙΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΗΕΛΛΑΓΟΝΙΑΣ ΑΡΣΕΝΙΟΥ

24 Ιουνίου 1767

Πρωτότυπον: Κῶδιξ ΣΤ' τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχειοφυλακείου Κωνσταντινουπόλεως, σελ. 154. Καὶ αὐτὸς τὸ γράμμα τοῦ Ἀρσενίου ἔχει ἐπικολληθῆ δι’ ἵσπανικου κηροῦ ἐπὶ τοῦ κώδικος ὡς καὶ τὸ προηγούμενον. Ἐκδίδεται ἐκ φωτογραφίας ἀποκειμένης εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ Ἰδρύματος Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Τὸ γράμμα τοῦτο τοῦ Ἀρσενίου ἔγνώρισε τόσας ἐκδόσεις, ὅσας καὶ τὸ προηγούμενον καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν Γρηγορίου¹ (Γ), Ἀλεξούδη² (Α), Δελικάνη³ (Δ) καὶ Krastevič⁴. Οἱ τρεῖς πρῶτοι ἔχουν παραλήψεις καὶ διάφορον ἀνάγνωσιν ὥρισμένων λέξεων.

Περὶ ληγονίας: Ο Ἀρσένιος δηλοῖ ότι ἔνεκα πολλῶν χρεῶν καὶ τῆς μητροπόλεως Πελαγονίας καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, μὴ δυνάμενος νὰ ἀντεπεξ-

1. Πραγματεία περὶ τῆς κανονικῆς δικαιοδοσίας, σ. 121-122 ἐν ὑποσημειώσει.
2. Σύντομος ἱστορικὴ περιγραφή, σ. 101-102.
3. Πατριαρχικῶν ἐγγράφων τόμος τρίτος, σ. 893-894.
4. Bλ. S n e g a r o v, Istorija na Ochridskata archiepiskopija-patriaršija, σ. 515-516.

έλθη εις τὴν δημιουργηθεῖσαν κατάστασιν, παραιτεῖται τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον, ὑπὸ τὸν ὄρον διάδοχος αὐτοῦ νὰ ἀναδειχθῇ ὁ μητροπολίτης Μογλενῶν Ναθαναήλ.

† Ἡ ταπεινότης ή ἐμὴ διὰ τοῦ παρόντος τῆς οἰκειοθελοῦς² παραιτήσεως γνάματος δηλοποιεῖ, ὅτι μὴ δυναμένη κν³βερνῆσαι τὰ ἐπικείμενα τῇ ἐπαρχίᾳ μον χρέη, οὐτε μὴ⁴ δλως ἀπελθεῖν ἐκεῖσε διὰ τὰς ὑφορμομένας τῶν δικα⁵-στῶν ἐνοχλήσεις, οἰκειοθελῶς καὶ ἀβιάστως ποιοῦμαι πα⁶ραίτησιν τῆς ἐπαρχίας μον Πελαγωνίας εἰς τὸν πανιερότατον⁷ μ[η]τροπολίτην Μογλενῶν, τὸν ἀγαπητόν μοι ἀδελφὸν κν⁸ Ναθαναῆλ, μὲς ἄξιον καὶ ἴκανὸν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς⁹ ἐπαρχίας ἐκείνης· ὅθεν δέομαι θερμῶς τοῦ πα¹⁰ναγιωτάτου καὶ σεβασμιω-τάτου μοι δεσπότου καὶ τῆς ἱερᾶς τῶν¹¹ πανιερωτάτων ἀρχιερέων σινόδον, ἵνα συγκατανεύσωσι¹² τῇ αὐθαιρέτῳ μον ταντῇ βουλῇ καὶ προχειρίσασθαι τὴν ἀντοῦ¹³ πανιερότητα ἐν τῇ μ[η]τροπόλει ταντῇ, βούλομαι δὲ τὴν¹⁴ οἰκειοθελῆ μον ταντῇ παραιτησιν ἔχειν τὸ κν¹⁵νοπροσώπως εἰς τὴν ἀντοῦ πανιερότητα, οὐ μὴ δὲ¹⁶ εἰς ἄλλο πρόσωπον· καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου ἔνδειξιν καὶ ἀσφά¹⁷λειαν ἔδωκα τῇ πανιερότητί του τὴν παροῦσαν μον οἰκειοθελῆ¹⁸ παραιτήσιν, κατησφα-λισμένην τῇ ἰδιοχείω μον ὑπὸ¹⁹γραφῆ καὶ σφραγίδι: αφεξζ: ιοντίον: κδ:

Τ.Σ. ο πρῶτη πέλαγώνιας Ἀρετήώνες βεβώνω

2 τῆς παραιτίσεως Α. 6 Πελαγωνείας ΓΔ: Πελαγονίας Α. 6-9 εἰς τὸν πανεργώτατον ... ἐπαρχίας ἐκείνης, παραλ. ΓΑΔ. 12-16 καὶ προχειρίσασθαι ... ἄλλο πρόσωπον, παραλ. ΓΑΔ. 17 δέδωκα ΓΑΔ. τῇ πανιερότητί του, παραλ. ΓΑΔ. 19 αφξέδ' ιοννίου κδ', παραλ. Γ. Ὑπογραφή: Ὁ πρώην Πελαγωνείας (Πελαγονίας Α.) Ἀλεξένιος ΓΑΔ.

‘Η ύπογραφή τοῦ Ἀρσενίου παρουσιάζει τὰς αὐτὰς ὁρθογραφικὰς ιδιοτυπίας ώς καὶ τὸ εἰς τὸ προηγούμενον ἔγγραφον. Εἰς τὴν λέξιν πρώην τὸ ι καὶ τὸ ν ἔχουν ἀντικατασταθῆ διὰ τῶν σλαβικῶν ī καὶ n. Εἰς τὴν λέξιν Πελαγωνίας ἔχουν ἀντικατασταθῆ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ε, γ, ν καὶ σ διὰ τῶν σλαβικῶν ū, r, n καὶ c. Ἡ γραφὴ τοῦ σλαβικοῦ γ ἐνταῦθα παρουσιάζει μίαν ιδιοτυπίαν· δύοιαί την περισσότερον πρὸς τὸ ἑλληνικὸν τ, καθότι ἔχει τὴν κεραίαν ἐκτεινομένην πρὸς ἀμφοτέρας τὰς πλευράς. Τὸ φαινόμενον δὲν εἶναι σπάνιον εἰς τὴν νοτιοσλαβικὴν ταχυγραφίαν, ἀλλὰ τὸ ἄξιον προσοχῆς εἶναι, ὅτι, ἐνῶ ἡ τοιαύτη γραφὴ τοῦ σλαβικοῦ γ ενύρισκεται ἐν χρήσει ἀπὸ τοῦ 16ου μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰώνος, καὶ ἔχει γενικῶς ἐγκαταλειφθῆ ἀπὸ τῶν μέσων τούτου¹, χρησιμοποιεῖται εἰσέτι ὑπὸ τοῦ Ἀρσενίου. Τοῦτο πρέπει ὁ πωσδήποτε νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἔξοικείωσίν του πρὸς τὴν γραφὴν

1. Βλέπε προχείρως L. V. Čerepnin, Russkaja paleografija, Μόσχα 1956, σ. 378-379 και σ. 478-479, M. N. Tichomirov-A. V. Murav'ev, Russkaja paleografija, Μόσχα 1966, σ. 35 και V. N. Čepkin, Russkaja paleografija, Μόσχα 1967, σ. 143.

τῶν νοτιοσλαβικῶν χειρογράφων. Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἀρσενίου ἔχουν ἀντικατασταθῆ διὰ σλαβικῶν τὰ γράμματα *σ*, *ε*, *ν*, *ι* καὶ *ζ*. Ἐντ’ αὐτῶν ἔχομεν *ε*, *ቂ*, *ሀ*, *ሃ* καὶ *ሮ*. Ἐχομεν καὶ ἐνταῦθα τὴν παράθεσιν τοῦ ἀφώνου *ሁ*, ὅπερ, ώς ἡδη ἐλέχθη, μαρτυρεῖ γνῶσιν τῆς ὁρθογραφίας τῶν σερβικῶν κυρίως χειρογράφων. Εἰς τὴν τελευταίαν λέξιν «βεβῶη» μόνον τὸ *ν* ἔχει ἀντικατασταθῆ διὰ τοῦ σλαβικοῦ *ሀ*.

Τὸ γράμμα τοῦ Ἀρσενίου φέρει τὴν σφραγῖδα αὐτοῦ ώς μητροπολίτου Πελαγονίας. Εἰς τὸν ἔσω κύκλον ὑπάρχει ἐπιγραφὴ τουρκιστί, εἰς δὲ τὸν ἔξω ἡ ἔξης; † Ο ΤΑΠΕΙΝΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΠΕΛΑΓΩΝΙΑC APCENIOC AΨΞΖ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ - ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΤΑΧΙΑΟΣ

RÉSUMÉ

Antoine-Émile Tachiaos, Le dernier archevêque d'Achris.

Les données biographiques d'Arsène, dernier archevêque d'Achris, ne sont pas nombreuses. Outre quelques informations assez vagues, il existe deux documents signés par lui, l'un du 16 janvier et l'autre du 24 juin 1767. Ces deux documents ont été publiés à plusieurs reprises, mais leurs éditeurs n'ont pas tenu compte de données paléographiques, qui sont d'une importance particulière. Le premier de ces documents est la démission d'Arsène de l'archevêché d'Achris, tandis que le deuxième est sa démission de la métropole de Pélagonie, dont Arsène était simultanément πρόεδρος et μητροπολίτης. Les signatures d'Arsène dans les dits documents ont une particularité bien intéressante: le dernier archevêque d'Achris, qui ignorait la langue grecque, se servait de lettres de l'alphabet slave qu'il mêlait avec les lettres grecques. Bien plus, l'examen paléographique de ces lettres slaves prouve qu'Arsène avait une bonne connaissance de l'écriture des manuscrits slaves de rédaction serbe. Ce fait indique à l'origine slave d'Arsène et prouve qu'il avait été autrefois un moine lettré de quelque monastère, dans lequel il avait la possibilité de lire ou même copier des manuscrits slaves. Après une longue liste d'archevêques d'Achris on s'étonne de voir à la tête de cet archevêché un Slave. La chose peut trouver son explication au fait que lorsque l'archevêché tomba dans une situation financière vraiment pénible, son trône ne faisait plus l'objet d'intérêt pour les prélates de qualité. C'est pourquoi on avait avancé au trône un moine simple et insignifiant, qui ne pourrait pas se rendre compte de la masse de problèmes qui amenèrent finalement à l'abolition de l'archevêché.